

مروری بر کتاب الصحابة المکرام، به ویژه فصل شرح حال حضرت ابوطالب 7

علی اکبر زهانی نژاد [1] ×

الصحابة المکرام، العلامة المؤرخ المباحثه المشيخ محمدعلي احمدديان المنجفي (1417-1340 ق)، ناشر: الممرکز العالمی للعلوم و الثقافة الإسلامية، تحقيق و اعداد: مرکز احیاء التراث الاسلامی بقم؛ 3 جلد، جلد اول: از أبان بن سعید تا سلمان الفارسی (42 صفحه مقدمه + 642 صفحه متن)، جلد دوم: از سلمة بن عمرو تا قیس بن المکشوح (636 صفحه)، جلد سوم: از کرز بن جابر تا المیمان، همراه با باب المکنی و المفهراس (812 صفحه)، المطبعة الماوی: 1437 ق / 2015 م / 1394 ش. قم.

1) کتاب الصحابة المکرام نوشته شیخ محمدعلي احمدديان شامل معرفی و شرح حال قریب به پانصد و هفتاد شخصیت از صحابه حضرت رسول الله 6 است. نام این کتاب را شیخ آقا بزرگ طهرانی نهاده و با خط زیبای خود بر روی جلد آن نوشته است: «الصحابة المکرام المشيدين لعلم الاسلام، بقلم العلامة المؤرخ المباحثه المشيخ محمدعلي الماحمديان المنجفي آبادی دامت برکاته، اول اشهر المحرام ذی قعدة 1386، المفانی آقا بزرگ طهرانی عفی الله عنه و عن والديه»

کتاب الصحابة المکرام در بیش از دو هزار صفحه توسط مرکز احیای آثار اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی قم، تصحیح و تحقیق شده و به زیور طبع آراسته شده است.

2) شرح حال مفصلی از مرحوم احمدديان در مقدمه التحقيق الصحابة المکرام قریب به بیست صفحه توسط حجة الاسلام و المسلمین ناطقی رئیس مرکز احیای آثار اسلامی نوشته شده، اگر چه در برخی منابع مثل کتاب تربیت پاکان قم، ج 3، ص 1717 تا 1729؛ مجله آئینه پژوهش، شماره 42 (سال 1376 ش) و مقدمه کتاب الأربعون حدیثاً (که به تحقیق برادرزاده مؤلف الصحابة المکرام به چاپ رسیده است) از مرحوم شیخ محمدعلي احمدديان، صفحاتی هرچند کم، یاد شده است.

برای معرفی آثار شیخ محمدعلي احمدديان، ناچار بودیم که تمام یادداشتهای ایشان را بررسی کنیم تا شرح حال جامع و کم نقصی در مقدمه التحقيق الصحابة المکرام تدوین شود. در لابه لای اوراق و دفاتر و کتابهای ایشان (که بیش از دهها دفتر خطی بود)، یک برگ نظرم را جلب کرد که در دو خط نوشته شده بود: «ایمان ابوطالب و نقش نگین او: از حضرت رضا 7 منقول است که نقش نگین ابوطالب رضی الله عنه این بود: رَضِيْتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَ بِالْبَنِي أَخِي مُحَمَّدٍ نَبِيًّا وَ بِالْبَنِي عَلِيٍّ لَهُ وَصِيًّا. مجالس المؤمنین ص 69 س 1»

3) روایت نقل شده از حضرت امام رضا 7 است و از کتاب مجالس المؤمنین نوشته قاضی نورالله شوشتری نقل کرده

است.

قاضی نورالله شوشتری در مجلس سوم از کتاب مجالس المؤمنین که در ذکر بزرگان شیعه از صحابه حضرت رسول 6 است، به تفصیل در باره حضرت ابوطالب سخن می گوید و ضمن بحث از ایمان حضرت ابوطالب می نویسد: «و ایضاً از حضرت امام رضا

7

مروزی است که نقش نگین ابوطالب رضی الله عنه این بود که: رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَ بِالْبَنِ أَخِي مُحَمَّدٍ نَبِيًّا وَ بِالْبَنِي عَلِيٍّ لَهُ وَصِيًّا» (مجالس المؤمنین چاپ جدید بنیاد پژوهشهای اسلامی، ج 2، ص 127، چاپ هفت جلدی)

در پاورقی مجالس المؤمنین چندین منبع برای این حدیث ذکر کرده اند که عبارت است از: روض المجنان، ج 15، ص 150؛ المدرجات الرفیعة، ص 60؛ کتاب المغدیر، ج 7، ص 395.

4) در کتاب المصاحبة المکرام 567 نفر از صحابه حضرت رسول 6 معرفی شده اند و مفصل ترین آن تراجم، شخصیت حضرت ابوطالب رضی الله عنه است که در باب المکنی در پایان کتاب آمده است (ج 3، ص 469-283)، یعنی نزدیک به دویست صفحه در مورد حضرت ابوطالب، شرح حال مستند، توسط مؤلف نوشته شده است.

مؤلف المصاحبة المکرام در میان اصحاب رسول 6 اهتمام خاصی به حضرت ابوطالب (ره) داشته اند، چنانکه در بین آثار ایشان، کتابی تحت عنوان: «اربعون حدیثاً فی ایمان اَبی طالب» نام برده می شود. همچنین برخلاف سایر صحابه که در کتاب المصاحبة المکرام به اجمال معرفی شده اند، شرح حال حضرت ابوطالب را در سیزده فصل و یک مقدمه تدوین کرده است.

5) با فحص و تبّعی که در شرح حال مفصل حضرت ابوطالب (ره) در المصاحبة المکرام انجام دادیم، نقش نگین حضرت ابوطالب (ره) را نیافتیم. ممکن است مؤلف این بحث را در کتاب «اربعون حدیثاً فی ایمان اَبی طالب» آورده باشد، چرا که نقش نگین حضرت ابوطالب با ایمان آن گرامی، پیوندی استوار دارد.

ناگفته نماند با فحصی که در آثار خطی مرحوم احمدیان انجام گرفت، کتاب اربعون حدیثاً فی ایمان اَبی طالب پیدا نشد، ولی این کتاب را قطعاً نوشته، زیرا در برخی از یادداشتهای ایشان تصریح شده است که در زمانی که به شهر مقدس مشهد مشرف شده بودیم و فارغ البال بودیم، مشغول تدوین کتاب اربعون حدیثاً فی ایمان اَبی طالب شدیم.

6) اشاره شد که شرح حال حضرت ابوطالب (ره) در کتاب المصاحبة المکرام شامل سیزده فصل همراه با یک مقدمه است.

مقدمه آن که با عنوان «عمّ النبی 6 و بیان آباءه» شروع می شود، شامل اسامی پدر و اجداد ابوطالب تا جد بیستم است.

اسامی حضرت عبدالمطلب پدر ابوطالب و کنیه های ایشان به تفصیل معرفی شده است، سپس سنت های عبدالمطلب که در زمان جاهلیت بنا نهاده بود و در اسلام نیز ادامه پیدا کرد، به تفصیل بیان شده است. آنگاه اختلاف در تعداد فرزندان عبدالمطلب و اسلام آنها بحث شده است، سپس به معرفی تفصیلی اجداد هجده گانه ابوطالب می پردازد، یعنی: هاشم، عبدمناف، قصی، مرّة، کعب، لؤی، غالب، فهر، مالک، المنضر، کنانه، خزیمه، مدرکه، المیاس، مضر، نزار. ولی اجداد بالاتر را به جهت کثرت اختلاف دیگر معرفی نمی کند: «هذا ما حضرني من شرح أحوال أجداد النبي 6 و أبي طالب إلی نزار بن معد بن عدنان، و لم تذكر من هم فوق عدنان، لكثرة الاختلاف فيهم و لا توجد اهمية لذكرهم» (ج 3، ص 303)

از صفحه 303 به بعد به معرفی اولاد عبدالمطلب و برادران ابوطالب می پردازد، یعنی: زبیر، حارث، جمل، ضرار، المقوم، ابولهب، عبدالله، حمزه، العباس و نیز خواهران ابوطالب یعنی: عاتکه و صفیّه.

(7) فصول سیزده گانه این شرح حال، از صفحه 311 جلد سوم صحابه المکرام شروع می شود: «و امّ ابوطالب المذی و عدنا بشرح حاله، فيقع في اسمه و ألقابه و كنيته و ميلاده و عدد اولاده و جلالته في الجاهلية و الإسلام و خطبته في زواج فاطمة بنت أسد، و نزر من مناقبها و إسلامه و أنّ له لم يكفر بالله، و شيء من كراماته و غير ذلك في طی فصول.»

عناوین سیزده گانه شرح حال ابوطالب از این قرار است:

المفصل الأوّل في اسمه (ج 3، ص 311-312)

المفصل الثانی في ألقابه (ج 3، ص 312-313)

المفصل الثالث في ولادته و إخوته و أحواله في الجاهلية و الإسلام و زواجه بفاطمة بنت أسد و غيرها (ج 3، ص 313-318)

المفصل الرابع في أنّ له لم يكفر بالله و أنّ من الماوصياء و أنّ كان مؤمناً بالنبي 6 في المباطن و آمن به في المظاهر... (ج 3، ص 318-334)

المفصل الخامس فی نبذة من کراماته و جملة من فضائله (ج 3، ص 352-334)

المفصل السادس فی ما أعطى ابوطالب من المشأن و الجلال بقسمه نوری النبی و الموصی (ج 3، ص 354-352)

المفصل السابع فی تربية أبی طالب لرسول الله 6 و کفالته له. (ج 3، ص 362-354)

المفصل الثامن فی خدمات أبی طالب لرسول الله 6 و ذکر البشارات التي وردت علیه بولده و بیان تزويجه النبی 6
بخديجة و بعض فضائلها (ج 3، ص 367-362)

المفصل التاسع فی محبة أبی طالب للنبي 6 و دعوته إلى دينه، و أن اولاده جعفرأ و حمزة و علیاً أن ما كانوا ملازمين
للنبي 6 بأمره، و أن أباطالب أول من بذل المجهود لتشييد هذا المدين و نصر
سید المرسلين (ج 3، ص 389-368)

المفصل العاشر فی ما تحمّله ابوطالب من المشاقّ فی نصره النبی 6 هو و أهل بيته و المسلمون و بعض الأمور الماخّر كبير
جعفر إلى الحبشة و خبر إحصارهم فی الشعب و غير ذلك (ج 3، ص 400-389)

المفصل الحادي عشر فی شيء من شعر أبی طالب (ج 3، ص 419-400)

المفصل الثاني عشر فی اثبات إيمان أبی طالب و ما قيل بخلافه و الجواب عنه (ج 3، ص 438-419)

المفصل الثالث عشر فی ذكر تاريخ وفاة أبی طالب و جملة من وصاياه و شيئاً من الأمور التي جرت بعده علی النبی 6 (ج 3، ص 450-438)

در پایان فصل سیزدهم می نویسد: «و إن ما ذکرنا فی هذا المفصل ما خرج عن موضوع الكتاب ليتبين حق أبی طالب علی
الإسلام، و أن النبی 6 قبل موته کان فی غاية المنعة الماحترام عند قريش، و بفقده جرى ما جرى علیه من الأذى و المتعب،
حتّى آل الأمر إلى هجرته عن موطنه
»6

8) در پایان شرح حال ابوطالب، برخی از اشعاری که امامان: و علما و دانشمندان در وصف حضرت ابوطالب سروده‌اند، زینت بخش کتاب شده است: «و لنختم الکلام فی ترجمهٔ اَبی طالب ببعض ما قبل فیهِ من الشعر المنظوم رثاء و مدحاً و غیرهما، و هی و ان کانت کثیرة و لایسح کتابنا هذا جمیعها، اِلّا انّ آن نکتفی ببعضها، أداءً لبعض حقوقه علینا، صلوات الله علیه بعد الصلاة علی نبیّه محمد (ج 3، ص 450-468)

در پایان جلد سوم صحابهٔ المکرام که پایان شرح حال حضرت ابوطالب 7 نیز هست، می نویسد: «... و بهذه الآیيات تمّ ترجمهٔ اَبی طالب (رحمه الله) و به تمّ الجزء الثالث من اجزاء کتاب المصاحبة علی ید مؤلّفه المعاصی محمد علی احمدیان الماصفهانى فی صبیحةٔ یوم المائین 28 شهر ذیقعدة المحرام سنة 1393، و الحمد لله أولاً و آخراً» (ج 3، ص 469)

9) کتاب المصاحبة المکرام از بیش از سیصد کتاب و رساله - اعم از خطی و چاپی - استفاده کرده که گویای تتبع وسیع مؤلّف است. در پایان جلد سوم کتاب فهرس نه گانه آمده است، شامل: 1. فهرس الآیيات المکریمه 2. فهرس المأحادیث المشریفة 3. فهرس أسماء المعصومین: 4. فهرس الأعلام 5. فهرس الأشعار 6. فهرس المکتب المواردة فی الممتن 7. فهرس الأماکن و المبقاع 8. فهرس الموقایح و المایام 9. فهرس مصادر المتحقیق. (471 تا 812)

10) رسم بر این است که در معرفی آثار، ابتدا شرح حالی از مؤلف بیان می شود، سپس به معرفی موضوع کتاب پرداخته می شود. ولی به جهت احترام حضرت ابوطالب (ره) شرح حال مختصری از مؤلف را در پایان مقاله می آوریم تا مقداری از حق مؤلّف المصاحبة المکرام ادا شده باشد، چرا که مؤلّف گمنام است و از سر اخلاص دست به تالیف کتابی به نام المصاحبة المکرام زده است که در بین آثار امامیه کم نظیر است و قابل عرضه در مجامع جهانی است.

محمدعلی احمدیان نجف آبادی معروف به المنجفی دروس مقدماتی را در شهر نجف آباد خواند. سال 1315 ش در حالی که پانزده ساله بود، به اصفهان مهاجرت کرد، سیوطی و مغنی و مطول را در اصفهان فرا گرفت. در سال 1357 ق/ 1316 ش به شهر قم رفت. شرح لمعه را نزد آیه الله مرعشی نجفی (ره) و میرزا محمد علی ادیب طهرانی و حاج سیدمرتضی علوی فریدنی (داهاد بزرگ حضرت آیت الله گلپایگانی) خواند؛ و در سال 1319 ش درس قوانین را نزد عبدالرزاق قائینی و کتاب مکاسب را نزد آیه الله المعظمی گلپایگانی بهره برد.

در ذی المحجة 1360 ق/ 1320 ش بعد از سقوط رضا شاه به حج مسافرت کرد. بعد از مناسک حج به عتبات مقدسه به سال 1361 ق رفت و در نجف اشرف به تکمیل دو کتاب مکاسب و کفایه نزد حاج شیخ عبدالمحسین رشتی (در طول سه سال) پرداخت.

در سال 1364 ق/ 1322 ش در درس خارج حضرات آیات: سیدجمال گلپایگانی، سیدعبدالمهدی شیرازی، سیدمحسن حکیم، میرزا باقر زنجانی و سیدابوالقاسم خوئی در اصول و فقه بهره ها برد.

در سال 1393 ق/ 1352 ش توسط رژیم عراق اخراج شد و به ایران مهاجرت کرد. از سال 1395 ق تا هنگام وفات به سال 1376 ش/ 1417 ق در قم و نجف آباد مشغول تألیف و مورد اعتماد بزرگان حوزه در شهر نجف آباد بود.

(11) ایشان علاوه بر خط زیبا، ذوق و قریحه شعری داشت و در چند بیت اشاره به نام و فامیل و مذهب خود کرده است:

قصّه کوتاه سرّ مطلب را بگو کن تکلّم نام و مذهب را بگو

گر بررسی مذهبم را با علی است همچنان نامم محمد با علی است

گر بخواهی دین من هم احمدی است

از لقب هم گر بررسی احمدی است

از سال 1395 ق در قم اقامت داشت و در ذی الحجة همان سال نامه‌ای به حضرت آیه الله المعظمی خوئی (ره) در نجف نوشت و از صحّت و سلامتی خود خبر داد، و اینکه در شهر قم اقامت دارد. حضرت آیه الله المعظمی خوئی (ره) در 23 صفر 1396 به نامه او پاسخ داد.

(12) وی صاحب بیش از بیست جلد کتاب و رساله است که اکثر آنان خطی است و برخی به چاپ رسیده است. اسامی آثار ایشان - به جز کتاب المصحابة المکرام - بدین قرار است:

1. تقریرات دروس خارج فقه و اصول شامل دو رساله یکی در استصحاب و دیگری در مکاسب محرمة؛

2. رساله در قاعده لاضرر؛

3. رساله در خمس (ناقص است)؛

4. رساله در قضا؛

5. رساله در دیات؛

6. تعلیقات بر کتاب نقد الرجال میر مصطفی تفرشی؛

7. الأربعون حدیثاً؛

8. المعمرون، شرح حال بیش از 550 نفر که طول عمرشان زیاد بوده است؛

9. روضة المأنس، کشوک؛

10. تعلیقات مفصل بر کتاب مسالک الأفهام شهید ثانی؛

11. أربعون حدیثاً فی فضائل أهل المبیة:، منتخب از کتاب فرائد المسمطین؛ به جز أربعون حدیثاً فی ایمان ابی طالب (ره) است.

12. حاشیه بر کتاب مجمع البحرین؛

13. فهرس کتابهای شیخ صدوق؛

14. فهرس امالی شیخ طوسی؛

15. فهرس حاشیه مکاسب غروی اصفهانی (کمپانی)؛

16. فهرست اصول سته عشر؛

17. طبقات المفسرین که التنویر فی من صنّف فی التفسیر نیز نامیده شده است.

18. ترجمه نامه امیرالمؤمنین 7 به مالک اشتر؛

19. رساله در أنصار المحسین 7

20. اربعون حدیثاً فی ایمان اَبی طالب؛

21. تحقیق کامل کتاب زبده التفسیر مولی فتح الله کاشانی (صاحب منهج المصادقین) که شامل پنج هزار صفحه است و در 3 رجب 1408 ق مقدمه المتحقیق آن پایان یافته است.

13) به هر حال، بخش یاد شده از کتاب، گرچه کتابی مستقل درباره حضرت ابوطالب 7 نیست، ولی به دلیل دقت و تتبع مؤلف، در شمار آثار مستقلی جای می گیرد که در این مورد نوشته شده، و بجاست که در پژوهش های مربوط به آن گرامی، بدان رجوع شود. همچنین ترجمه این بخش به عنوان تک نگاری ارزشمندی پیشنهاد می گردد، که خود، کتابی بیش از دوپست صفحه خواهد شد.

x. عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی و مؤسسه کتابشناسی شیعه، قم.

